

Зленко Наталія Миколаївна,

кандидатка філософських наук, доцентка кафедри філософії та соціальних наук
Сумського державного педагогічного університету імені А.С.Макаренка
(Суми, Україна)

Демографічна ситуація в світі: пошук балансу

Світ стрімко змінюється. Найбільш знаковими явищами ХХ ст., які мали непересічний вплив на глобальний людський розвиток, були демографічний вибух у країнах, що розвиваються – з одного боку, та уповільнення темпів зростання населення, депопуляція й старіння населення у розвинутих країнах – з іншого. Ці явища й попит на пояснення причин їх виникнення та наслідків дали могутній поштовх подальшому розвитку демографії, яка від оцінювання масштабів та опису демографічних явищ перейшла до пошуку чинників, що визначають індивідуальну та колективну поведінку

Дослідження особливостей демографічного розвитку різних країн світу й України зокрема, останнім часом перебувають у центрі уваги багатьох зарубіжних і вітчизняних науковців, а сам процес дослідження даної проблематики багатоаспектним. Теоретичне осмислення сутнісних, аксіологічних, соціально-філософських та соціально-економічних аспектів даної проблеми знайшло своє відтворення в роботах науковців серед яких А. Кваша, С. Пирожков, Г.Вечканова, О. Малиновська, Н. Мірко, В. Медков, І. Кухта, М.Товт, Е. Лібанова, В. Сімоненко, С. Тіводар, М. Птух, В.Стешенко, Л.Тихонова, А.Харченко, В. Моргун, О. Ригельман, Г.Новицький, Ф. Чуманський, І. Голубева, І. Прибиткова, В.Гошовський, О. Сологуб, Л. Дорошенко, А. Романюк, В. Редкоус, Л. Рибаківський, А. Шаповал та ін.

У своїх дослідженнях науковці вказують, що на механізми для регулювання демографічних процесів повинні ґрунтуватися на результатах всебічного, комплексного аналізу демографічного розвитку в його соціально-економічній обумовленості та реалістичному уявленні про можливі зміни в майбутньому. Демографічні процеси в сучасному світі розглядаються як складова найважливіших глобальних проблем. На глобальному рівні виділяють два типи демографічних проблем – «демографічний вибух» та «демографічна криза», що пов'язані із двома типами відтворення населення. У процесі кількісного та якісного

відтворення населення відбуваються дуже складні процеси, які набувають трьох форм – природного, міграційного і соціального руху населення, які тісно пов'язані між собою.

Загальна демографічна ситуація світу XXI-го століття характеризується катастрофічним зростанням чисельності населення світу, в той час, як в Україні відбувається зменшення чисельності населення, як за рахунок перевищення смертності над народжуваністю, так і за рахунок від'ємного сальда міграції.

Сучасні процеси міграції, як показують останні події в Європі, є однією з ключових проблем всього людства. Основою цих процесів є прагнення мігрантів до благополуччя, безпеки, кращого рівня життя. Причини міграції можуть бути різноманітні – це і локальні або регіональні військові конфлікти, природні і техногенні катастрофи, епідемії, голод, низький рівень життя, політичні процеси та багато інших. До інших країн від'їжджають працювати та на постійне місце проживання переважно молоді громадяни. Українські мігранти сприяють розвитку економіки інших країн і там народжують дітей. Країнами-споживачами трудових ресурсів України є Росія, Польща, Німеччина, США, Португалія, Італія, Канада. Утримати трудові ресурси в межах країни можна шляхом підвищення загального економічного рівня держави та добробуту населення.

Зауважимо, що світові тенденції в останні десятиліття приводять до створення цивільних шлюбів та збільшення народження дітей поза шлюбом. Причому в деяких країнах Європи (Франції, Швеції, Норвегії, Ісландії, Бельгії, Іспанії, Словенії, Болгарії) частка народжених поза шлюбом перевищує частку народжених у шлюбі. У свою чергу, в Македонії, Хорватії та Греції цей показник – найнижчий у Європі. Цікавим підґрунтям наведеним фактам слугує інтерактивна карта, побудована за даними Eurostat. На демографічну ситуацію в Україні впливає також вікова структура. Віковий склад населення України має типові ознаки країн Європи. Середній вік населення країни – 42,2 роки. Зазначимо, що середній вік населення залежить від двох основних факторів – природного приросту та тривалості життя [1, с. 18-19].

Сьогодні найвищу середню тривалість життя зафіксовано в Японії. Там вона становить 82,6 роки (79 років для чоловіків і 86,1 років для жінок). Найнижчий показник сьогодні зафіксовано в Африці. Офіційно країною з найнижчою середньою тривалістю

життя є Свaziленд (~ 39,6 років). Майже кожна африканська країна займає найнижчі позиції списку. Відомо, що в Пакистані та низці країн Африки через занадто ранні шлюби має місце дуже висока смертність матерів під час пологів. Загальновідомий факт, що дівчинки-дружини вельми швидко проходять життєвий шлях від шлюбного ложа до могили. На третьому місці в загальному рейтингу і на першому в європейському знаходиться Ісландія, де середня тривалість життя становить 81,8 роки (80,2 – чоловіки, 83,3 – жінки). США не змогли пробитися навіть до тридцятки лідерів, зупинившись на 36-му місці з середньою тривалістю життя в 78,3 років (75,6 – чоловіки, 80,8 – жінки). Україна займає 104 позицію з показником 71,3 роки (66,3 – чоловіки, 76,1 – жінки) [4].

На сьогодні, багато цивілізованих країн світу перейшла до звуженого режиму відтворення населення. Чисельне зростання населення за рахунок народжуваності практично вичерпало свій ресурс. Вчений з Інституту демографічних досліджень Макса Планка (Німеччина) Кріс Вілсон пише: «Загальний процес зниження народжуваності і конвергенція між розвинутими країнами та країнами, що розвиваються, відбувається швидшими темпами, ніж у випадку з будь-якими іншими показниками» [6]. Тобто розрив у добробуті цих двох груп країн скорочується повільніше, ніж розрив у народжуваності, і це ще раз підтверджує тезу про те, що зниження народжуваності не можна пов'язувати із суто економічними чинниками. Населення економічно розвинених країн стрімко старіє, що становить серйозну загрозу економічному розвитку. Проблема постаріння набуває дедалі глобальнішого характеру, більшість країн Європи, Північної Америки, Японії стоять на порозі вікової кризи. Старіння загрожує зруйнувати фінансові системи цих країн, оскільки непомірно великі суми потребуватимуть пенсійна система і система медичної допомоги.

За дослідженнями National Institute on Aging, National Institutes of Health [7], збільшення тривалості життя та зменшення народжуваності збільшують питому вагу літніх людей в усьому світі, ставлячи під загрозу достатність коштів у системах соціального забезпечення, включаючи виплати пенсій та медичне обслуговування. У деяких регіонах також виникли проблеми із забезпеченням роботою великої кількості молоді через перенасиченість ринку. До 2030 року кількість людей у віці від 65 років та старше подвоїться до 1 мільярда в усьому світі, що викликає

занепокоєння щодо продуктивності ринку праці та здатності існуючих фіскальних систем витримувати натиск з боку літніх людей. У той же час у багатьох країнах, що розвиваються, спостерігається збільшення кількості молоді, що забезпечує “демографічні дивіденди” урядам цих країн, які можуть подолати викликані старінням проблеми, успішно інтегруючи більш молодих громадян до складу робочої сили. Свідчення зміни до 2030 року населення світу у віці старше 65 років подвоїться і досягне 1 мільярда, збільшуючи питому вагу людей у віці 65 років та більше.

Для сучасного етапу розвитку людства характерне швидке зростання кількості і розмірів міст. Особливо інтенсивно зростають великі міста з населенням більш 100 тис. людей. Такі міста займають 1% площі суші. Але їхній вплив на природні умови дуже великий. Швидко зростають міста в країнах, що розвиваються. Їхня площа тут збільшується вдвічі кожні 12-15 років. У містах різко загострюються екологічні проблеми. Причому ступінь складності цих проблем залежить від розміру міста. Чим більше місто, тим сильніше змінені природні умови, тим складніше вирішувати екологічні задачі.

Що потрібно зробити для вирішення цих питань?

На думку науковців, головним механізмом впливу на демографічні процеси має стати підвищення загального рівня життя населення. Зокрема, І.Прибиткова зазначила, що взаємодія соціально-економічної й демографічної систем здійснюється через демографічну поведінку, яка забезпечує прямий і зворотний зв'язок між ними. “Концепція, що пояснює тенденції розвитку населення, ґрунтується на тріаді “соціально-економічні умови – демографічна поведінка – інтенсивність демографічних процесів”” [3, с. 4].

У свою чергу О. Зоря зазначає, що для успішного подолання соціально-економічної кризи демографічна політика повинна спрямовуватися на: зниження рівня смертності за допомогою реформування системи охорони здоров'я та підвищення матеріального добробуту людей; скорочення кількості розлучень; економічну підтримку молодих родин, як природного середовища життєзабезпечення дітей; підвищення рівня життя багатодітних сімей; зміцнення правового захисту дітей; створення нових робочих місць для молоді [2, с. 90].

Отже, оптимізація демографічних процесів – це не лише досягнення визначених параметрів позитивної динаміки чисельності та структури населення, їх відповідності економічному зростанню,

але й створення передумов для більш повного задоволення різноманітних потреб суспільства та окремих сімей, тобто вирішення завдань соціального порядку в найширшому плані [5, с.101].

Як бачимо, демографічний чинник є одним з визначальних для забезпечення стабільного й безпечного розвитку держави, а проблеми оптимального демографічного розвитку слід розглядати як першочергові інтереси держави, як фактор і водночас як результат її функціонування. Механізми для регулювання демографічних процесів повинні ґрунтуватися на результатах всебічного, комплексного аналізу демографічного розвитку в його соціально-економічній обумовленості та реалістичному уявленні про можливі зміни в майбутньому.

Список використаних джерел

1. Богославець О.Г., Бойко Н.О. Сучасні підходи до викладання теми «демографічна ситуація в Україні» у курсі «регіональна економіка». *Проблеми безперервної географічної освіти і картографії*: Збірник наукових праць. Харків, 2015. Випуск 22. С. 17-21.
2. Зоря О.П. Демографічний стан в Україні в умовах глибокої трансформаційної економічної кризи. *Грані. Sociology*. №2 (118) лютий 2015. С. 89-92.
3. Прибиткова І.М. Основи демографії. К.: АртЕк, 1995. 265 с.
4. У яких країнах світу найдовша та найкоротша тривалість життя. Режим доступу: <http://svitua.com.ua/news/201702/2465-krayinah-svitu-naydovsha-naykorotsha-tryvalist-zhyttya>
5. Щербаков О. Основи демографії та державної політики народонаселення. М.: Академічний проект, 2005. 206 с.
6. Chris Wilson. On the Scale of Global Demographic Convergence. *Population and Development Review* 27 (no 1), 155-171 (2001).
7. National Institute on Aging, National Institutes of Health. March 2007. "Why Population Aging Matters: A Global Perspective". <http://www.nia.nih.gov/sites/default/files/WPAM.pdf>, pp. 6-7.

* * *